

crkva u svijetu

PRINOSI

Odrazi vjere i nevjere u hrvatskoj književnosti

VIKTOR VIDA ILI SUŽANJ VREMENA*

Drago Šimundža

»Hvala Ti, Gospodine,
u svijetu sam bio.
Pod Tvojom krošnjom sjena
među sjenama.« (Viktor Vida)

Životni put i teret sudbine

Pjesnik intimnih obzorja, imажinist i hermetik, Viktor Vida, lirski misaon i poetski čist, malo je poznat u svojoj domovini. Iako su se i u nas u dva navrata — 1971. i 1982. — pojavile njegove pjesme, o njemu se malo pisalo i piše. A ipak je naš u obje svoje faze, domovinskoj i inozemnoj. I kad je bio daleko, volio je svoju domovinu, nosio je u srcu i misli. Ali, sudbina je bila jača od njega, kao što je bila jača i onoga kobnog dana, 25. rujna 1960, kada je zamoren tom istom sudbinom pošao dragovoljno u smrt, bacivši se samoubilački pod vlak u dalekom Buenos Airesu.

Vršnjak** Gorana Kovačića, Ota Šolca i Ranka Marinkovića, Viktor Vida započinje i stvara prije rata. No, njegova prva, zagrebačka faza — mada

* Izvadak iz veće cjeline.

** Vida se rodio u Kotoru 1913. U rodnom je gradu pohađao osnovnu školu i gimnaziju, šest razreda, posljednja je dva i ispit zrelosti završio u Podgorici, a filozofski fakultet, povijest jugoslavenskih književnosti i talijanski jezik i književnost, u Zagrebu; diplomirao je 1937. Nakratko zaposlen u domovini, 1942. odlazi u Italiju, u Veneciju i Rim, gdje radi kao prevodilac u Agenzia Giornalistica Italo-Croata. Suočen s brojnim poteškoćama i, još više, tjeran sudbinom nemira, odlučuje se na daleki put: 1947. kreće stazama emigranta u Južnu Ameriku, u Argentinu u kojoj ostaje do svoje smrti i poslije na groblju Chacarita u Buenos Airesu, pod smirenim kršćanskim znakom, križem, ispod kojega na kamenom bloku klesar upisa ime i poslanje: *Viktor Vida, poeta croato (hrvatski pjesnik)*.

je nagovijestila originalna pjesnika — nije ravna onoj drugoj, poslijeratnoj, stvaranoj u tuđini. Javio se, prvom pjesmom, 1932. u *Slobodnoj misli*, kao gimnazijalac u Podgorici. Daljnjih deset godina nastavio je u Zagrebu. Nije mnogo pisao. U društvu Wiesnera i Ujevića više je pjesnički živio, bohemski, nego pjevao: usve tridesetak pjesama. Za svog boravka u Italiji gotovo se i nije javljao, a ni u Argentini nije bio osobito plodan. Više mu je bilo stalo do estetskog žara, do ljepote, nego do fluida riječi i broja stihova. Pjesme su mu stoga vrednije nego brojnije. Od sto i četrdesetak, koliko ih ima, značajan im je postotak — petnaestak — antologijske vrijednosti, dok su druge odreda visokog poetskog dometa. Slabih, što je općenita rijetkost, gotovo i nema. Koliko je bio senzibilan, toliko je bio i kritičan prema sebi i svojoj pjesmi.

Iako mu je poezija pravi poziv, pisao je također kritike, eseje, crtice, pripovijesti i feljtone. Lirski, probrano i doživljeno. Objavljivao je po raznim časopisima, u domovini i u svijetu. Za života je izdao dvije zbirke, obje u Buenos Airesu: *Svemir osobe* (1951) i *Sužanj vremena* (1956). I *Sabrane pjesme* pojavile su mu se u istom gradu, dvije godine nakon smrti; priredio ih je i izdao pjesnik Vinko Nikolić. U domovini su mu objavljena dva vrijedna izbora: Rogošićev pod naslovom *Otrovane lokve* (1971) i Matkovićev u kolekciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, u knjizi 139, zajedno s Olinkom Delorkom i Otom Šolcem (1982).

Sudbina autora spontano se prenosila i na njegove pjesme, i to ne samo u času stvaralačkog grča, kad je, polazeći od svoje sudbine, stvarao u svom zatvorenom svijetu, nego i poslije, u kritici i priznanju. Više su bile cijenjene vani nego u domovini. Malo se u nas o njima pisalo: prije rata Marin Franičević, a poslije rata priređivači spomenutih izbora i pokoji slučajnik, Danilo Čović na primjer. To je razlogom da Vidina poezija ni do danas nije dovoljno poznata, pa ni u literarnim krugovima.

Ima pjesnika, napisala — baš povodom Vidina djela i života — Marijan Matković, koji žive samo po svojim pjesmama, a ima i onih čija je život, legendom i tragikom ovijen, zanimljiviji i glasniji od njihovih djela, i Vidin je život — jesmo li to osjetili? — tragična stvarnost i tiha legenda; moglo bi se o njemu pisati. Ali, pjesme su mu, ipak, snažnije. S njima će i u njima među nama živjeti, prisutnije nego u povijesnoj zbilji. Stoga, koliko god bi trebalo stručno i objektivno proučiti i osvijetliti pjesnikovu tragiku i legendu, ovdje ćemo ih ostaviti po strani. Zanima nas Vidina poezija, posebno njegova religiozna, sudbinska i duhovna refleksija.

Lirski misaona duša

Vida je prije svega pjesnik, samo pjesnik. Izvoran i suvremen. Lirski misaon i misaono liričan. Poklonik čiste poezije, estetike i ljepote, nije se bavio nikakvim ideologijama i politikama. Bio je jači od kušnje vremena. U pjesmi je nadvladao sve ljudske mržnje i nepravde. I svoje je rodoljublje kozmopolitski osjećao. Njegova je poezija, i kad pjeva o rodnom kraju, okrenuta dubinskim pitanjima. Mada sve doživljava kroz

svoju intimu, u njemu progovara čovjek, u svom iskonskom bitku. Reducirana na goli izričaj, Vidina pjesma treperi suspregnutim čuvstvom, u hermetičnim odjecima svijesti:

»Kao dvoje, što se traže kroz groznice
u šumi života krenusmo suprotnim putom,
nepoznati.
Udaljavajući se, zvali smo se dugim hodnicima
u tami, koju zraka
ljubavi ne probija.
Na čipke noći i zidove dana
ptice toče mjesečinu
za slutnju srca razigrana.
Našoj ljubavi nikad neće biti kraja,
jer mi se na zemlji ne ćemo sresti.
Ja znam trag tvojih stopa u snijegu.
Sanjao sam te kraj opojnih česmi.
Kao suhe travke i cvijet, koji više ne miriše,
jesen pomalo umire, bez berbe,
bez slatkog mošta, bez pčele
na posljednjoj čehulji grožđa.

Možda je — mislio sam — u dnu ove aleje,
sama među lišćem zlatnim
ko uvojak u knjizi uspomena.
(Ničeg nije bilo, sam se uštap
ogledavao u lokvi
drhtajem polusjena).
Ali, kad je pršio snijeg
i padao sjaj elektrika
na ulicu i moj san,
vihor je zameo sve stope u snijegu:
studen samoće i kristalne sige
okružavahu me polagano, i sve gušće.
Moja draga,
na zemlji ne ćemo se nikada sresti.«

(Sonata za orgulje)

Vida je u zreloj fazi mistično-refleksivan, ponire u dubinu slutnje, u sjećanja i dušu. Važna mu je dimenzija vremena. S njom usporedo dolaze do izražaja snovi i doživljaji, vanjska zbivanja i nutarnje stanje. U ovoj sonati, objavljenoj 1954. u *Hrvatskoj reviji*, ljubav se pretvorila u čežnje i ljepotu; duh je spiritualizirao mladenačke »plime« za »tjelesnom ženom« (*Vrt u Perastu*), pretočio ih u lepšave snove i unutrašnju glazbu, u lirsku potku stvarnosti i čuvstva.

U vrijeme kad je Goran kalio talenat, a Dragutin Tadijanović našao svoj put, Vida je u društvu Gričana, nakon Šimića i Sudete, neumorno tragao za svojim izrazom. Već je u prvoj pjesmi, *Poslanica mrtvoga*, koja intuitivno, kao i Goranov *Grob*, nosi u sebi nešto od pjesničke profetske vidovitosti, pokazao da želi biti svoj. U nastavku je, u zagrebačkoj fazi, unatoč tihim utjecajima, gojio istu težnju. Bilo da se prepuštao slobodnom ritmu, bilo da je prihvaćao tradicionalni oblik soneta, uvijek je težio k istom cilju: svom izvornom poetskom nadahnuću. Ni rat ga u tome nije omeo. Dapače, zahvaljujući novim vidicima, razvijao se u stilskom i sadržajnom smislu. Prerastao je u zrela pjesnika, čiji će stih, sveden na osnovna poetska sredstva, progovoriti vlastitom čistoćom, jednostavno a snažno, bez patetike i praznog fluida, poezijom duše.

Usprkos različitim kolebanjima i utjecajima: Matoša, Wiesnera, Ujevića i Šopa, odnosno talijanskih hermetičara, Ungarettija i Quasimoda, francuskih imажinista i Pounda, Vida je potvrdio svoj stil; s njim je unio u našu hrvatsku literaturu ne samo važnu inovaciju nego i značajno poetsko djelo.

»Uznula maslino, u vlazi mjesečine
s gušterom na kraju južnih dana,
vidim te gdje širiš svoju krunu,
a tvoje sjeme i moja je gorčina.
Tako me pozdravljaš,
staro stablo zavičaja,
kao žena s bijelog školja
s dlanom na licu
i suncem na ukosnici.
Tvoje sam dane kroz radost moga ljeta
s pijetlima, s plimom
pepeljasto sanjao.

Nisam nosio mač u tvoj gaj,
već sam na kamenu tuđem
duge zore izvikivao kao čuk,
tvoje ime, moja zemljo.«

(*Maslina*, 1948)

Vidin je stih tih, vizualan, tka ga od snova i uspomena, i, što je čest slučaj, hermetičan; malo kazuje, više sili na razmišljanje. Suspregnutost mu je važan elemenat, redukcija poetsko sredstvo. Pjesme sintetično slaže: od slika, misli i doživljaja. Tonalitet mu uzmiče pred spontanošću, dorečenost pred nutarnjim iskustvom. Krokiji, mozaici i naoči dispartne slike tkaju cjelinu koja emanira iz asocijativnog imagea. I nehotice, nekako slučajno. Vidina se poezija pretvara u životne drame, metafore, refleksije i slutnje. Pjesnik iznutra progovara, doživljajem dvostrukog iskustva. Čitatelj zajedno s njim postaje kreator; autor ga više potiče i nadahnjuje nego što mu nudi i otkriva.

»Kucao sam na vrata
i pitao, tko je.
Tri puta sam pokucao,
kad je more izdisalo.
Ti si rekao: Ja sam,
i bacio ključ.
I zaspao sam pod velikim stablom,
dok si kružio oko zvijezde, alge, flaše na pijesku,
a more je grgotalo u moj san.«

(*Sanak pod tvrđavom*)

Vidina poezija vuče korijenje iz impresionističkih intencija: pjesnik fenomenalističkom redukcijom iskaza, poetskom epohe, ponire u vlastite dojmove i zbilju, usredotočuje se na čisti doživljaj. Duh ga vodi, a ne osjetilo, čuvstvo ili vanjska percepcija. *Maslina* mu je, na primjer, asocijativna reminiscencija koja prelazi u životnu metaforu; svojim odjecima u pjesnikovoj duši, kroz sjetne uspomene, zrači nostalgijom patnjom i boli. Drama je to jednoga života, skrivena u toplim lirskim sjećanjima — u metafori refleksivne gorčine.

U svom poetskom tkivu pjesnik sažima više slika i razina, tka mozaično i refleksivno: nabaci, pokaže, asociira i ide dalje. Vizualnost mu prelazi u dubinsku dimenziju vremena, slika u sudbinsku nedorečenost:

»U svijetloj kućici kraj mora
na elegičnoj obali Perasta
Ti ćeš ostati uz igračke djetinjstva
zauvijek.

Tihi odraz modrog zatona
na tvojoj bijeloj haljini
usreći mi oči,
kada iz borika na tvoj zov,
dotrčim i u zagrljaj ti klonem.

Usnem s lastama.
Pastir svirajući frulu,
s visoka, pusta brda
unosí slatki napjev
u moj san.«

(Majka)

Jednostavnost motiva nestaje ovdje u dječjim uspomjenama, a njegova sjeta lebdi u duši prognanika, koji u sjećanjima živi. U takvim doživljajima riječ postaje sudbinski kruta, unatoč svojoj privednoj toplini; odzvanja metaforom »izgubljenog raja« i stvarnošću emigrantske čežnje.

Na momente je Vida dramski reljefan. Ima pjesama u kojima pojedini segmenti — na primjer u pjesmi *Otrovane lokve* — tako snažno zaiskre svojom subjektivnošću, da se doživljavaju kao zasebne cjeline.

Tematski okviri i religiozni vidici Vidine poezije

Poput Sudete koji se nije mogao oteti svom intimnom doživljaju, ni Vida nije uspio izaći iz svog nutarnjeg svijeta. Motive je redovito tražio i nalazio u sebi. I premda ga pjesnička struna, okolnosti života i sama motivika bitno dijele od Sudetine lire, sa Sudetom ga ipak povezuje intenzivno življenje vlastite sudbine, stvaranje iz vlastite patnje.

Mada je s jedne strane uska, jer se lomila kroz prizmu pjesnikova svijeta, Vidina je motivika dovoljno nijansirana i raznolika. Boka ga je posebno nadahnjivala. Djetinjte uspomene i primorski motivi, socijalna zbivanja i nemir stradalnika — siromaha, prognanika i vojnika — sudbinski upitnici i religiozne vertikale, život i smrt, snovi i ljepote bitno određuju prostore i sidrišta Vidine muze. Uz reminiscencije i refleksije o smrti i sudbini religiozna mu je inspiracija najreljefnija, česta je i unatoč hermetizmu vidljiva. U zaključku bismo mogli slobodno kazati, da ga je vjera ispunjala svojim suglasjima, posebno u drugoj fazi, koliko i Boka svojim uspomjenama.

»Rođen sam — piše — u Kotoru, velikoj smeđoj tvrđavi, ali, kad me pitaju za zavičaj, kao što prsti traže i otkidaju najljepši cvijet, moja duša odabire Perast... On mi je zarana ispunio duh vedrinom, kao zdenac, u kojem se prelamaju zrake. U njemu sam već u djetinjstvu

nazreo nužni red sklada, odazive nevidljive geometrije među stvarima. Mi Hrvati s mora poput ostalih Mediteranaca doživljavamo ljepotu kao jednu od prvih stvarnosti, čula zdušno sudjeluju u igri svjetlosti, koja oblikuje stvari. Zdušno, velim, jer duh nadzire i sređuje utiske, kloneći se pretjeranog realizma. Ne želi podleći krajnosti čulnih senzacija.« (Zavičaj)

Ovaj kratki autobiografski zapis upućuje na glavne izvore i temeljne odrednice Vidine poetike i poezije. Kao što su Matošu estetski doživljaj i ljepota bili cilj i određenje, tako su i Vidi bili trajnim nadahnućem i motivom. Nadahnjivao se usporedo na azurnim vertikalama rodnoga kraja i čežnji svoje ispaćene duše. Tematski mu je varijetet, stoga, izražajni po doživljenom intenzitetu nego po broju motiva; to više što ga ne određuju bitno slike s kojima se služi, nego život koji je proživljavao.

Religiozni motivi u Vide nisu česti, češće su mu religiozne aluzije, misli i asocijacije. On nije, jednostavno, religiozni pjesnik; on je pjesnik bez posebna predznaka. Religioznost mu je unutrašnje svojstvo, jezgra i potka šire motivike. Nenametljiva je, zrači i iznutra djeluje. Pa, i kad je jasno izrečena, smirena je i tiha. U početku je, zapravo, u nekim pjesmama, ostavljao dojam slobodnjaka i indiferentiste. Vjerska ga nadahnuća nisu privlačila. Poslije je, kako je pjesnički sazrijevao, i misaono zrelije sudio. No rijetko je izravno molio. Radije je stvarao. I u tom je stvaralačkom činu, nadahnutu srcem i dušom, očitovao svoja religiozna obzorja. Za razliku od tradicionalista, ponirao je u dubinu, poetski i misaono, religiozno je tkao svoje refleksije. Evo, jedne takve, puna je pjesničkih sanja i mističnih doživljaja Božje prisutnosti:

»Otajan i skrovit, On kruži oko mene.
Opsjeda me zrakom mjesečine,
pušta bršljan u moj san
i glasove
da umru na uzglavlju.

On je neprobojan, a ja sam providan
i za njega rastem u staklenu spiralu,
u kojoj zacvrkuće proljeće
i trg s glicinijama.

Kad zaronim u još dublji san,
pogled mi svojim srcem prostrijeli.
Dijete tako zuri u zamačenje sunca
kroz grlić tamne staklenke.

Prenem se, jer me mili prsti bude
i još u meni odjekuju riječi
izušćene od treperenja
obasjanih šuma.

O zvijezde, o iskre šutljivih nebesa,
iznad moga orošenog tijela.«

(Staklene spirale)

Ova neobična, religiozno-mistična meditacija, što podsjeća na Rilkeove »krugove«, tipičan je primjer Vidina stila. U našoj je poeziji, doista, izvoran i zaseban. Pjesnik je poticaj i nadahnuća za svoja djela crpao iz tajnovitih niti satkanih od čuvstva i slutnje, iz usuda kojim je pošao,

u snima i sjećanjima jednako. Doživljaj mu je važan, ali ne onaj vanjski, senzualni. Svijet njegovih pjesničkih čula rijetko je image koji nam nudi. Pravi su mu doživljaji »s onu stranu« vanjskog fenomena. Slika mu je samo sredstvo, asocijacija putokaz do nutarnjeg iskustva.

Pokušamo li kronološki slijediti razvojne etape Vidina pjesničkog sazrijevanja, poglavito religioznog određenja, vidjet ćemo kako se s pjesničkim usponom bogatila i sama motivika, a s njom se opet pjesnički izričaj lirski širio u novim slikama i konotacijama. Nije bio tako dug put od *Poslanice mrtvoga* do *Otrovanih lokava*, ni punih trideset ljeta, ali je u svom stvaralačkom činu, pjesnički i misaono, urodio plodom.

Religiozni prizvuci u socijalnim pjesmama

Prvi Vidini stihovi s motivima iz Boke bili su nadahnuti socijalnom venom. Njegove prve pjesme *Bokelji putuju*, *Lađari*, *Boka* nose u sebi biljeg »literarne mode« s početka tridesetih godina. Dirnut teškim životom moreplovaca, pjesnik prihvaća u ono doba aktulnu temu: siromaštvo malog čovjeka. Kritika mu se okreće materijalnom i umjetničkom bogatstvu bokeljskih crkava. U svom patosu ne šteti ni vjeru. Domovi Kristovi u »zelenim čempresima«, kako naziva crkve, u njegovoj su svijesti »rasadnici svetih popovskih bajka legenda«. Zbog toga žali što se toliko troši za »srebrne svetačke slike i raspela«, za »zlatne klince« »u rukama drvenih bogova«. Zato njegovi mornari, »upaljeni suncem i glađu«, negoduju:

»Sad jedan drugomu priča,
dok stoje naslonjeni uz ogradu lađe,
da je velika ludost iznikla u zavičaju
i da bi se za ona tri zlatna klinca
u rukama drvenih bogova, što krase sveti oltar
moglo živjeti godinu dana
i ne biti vječito skitnica i pečalbar.«

(*Bokelji putuju*)

Makar je ovdje temeljni motiv socijalne naravi, pjesnik se u vezi s njim dotakao i religiozne strane. Nije joj sklon. Na crti je ondašnjeg socijalnog manirizma. Slično je i u nekim drugim pjesmama s istom tematikom. Vidi se iskreno okreće društvenoj pravdi, ali u vjeri ne vidi zahtjev i poticaj za njezino ostvarenje. U malo prije spomenutoj pjesmi *Boka* osjeća se i neki usputni (ideološki) žalac u prigovoru ocima: »da su pred freskom Naše Gospe palili svijeće (da im pljačka bude bolja)«. Iako se ovaj prigovor i kritika mogu shvatiti kao bunt, kao opomena, znak su jednog vremena. Više ih nadahnjuje misao o socijalnoj nevolji nego čisti prigovor vjeri. U stvari, ima u mladoga Vide liberalnih stajališta, ali nema nevjere. Dapače, u *Jutarnjoj zebnji kavane* Vida iz Zagreba 1936. čezne za Bokom i religioznim ugodajima: »O, gdje su mali gradovi / u kojima smo se rodili uz muziku Zdravomarija«. Uostalom, religiozna će mu sjećanja, crkve, molitve i zvonici trajno treperiti u duši.

S razvojnim tokovima Vidine poezije sve manje dolazi od izražaja mladenački prosvjed. Namjesto njega javljaju se polako unutrašnje rezigna-

cije, zriju zamori, nemiri i slutnje, koje će se sve više okretati religioznim suglasjima, tihim smirajima s povjerenjem u Boga, kojega pjesnik naziva Ocem.

Životna tematika, u vezi s tim, poprima zato drugi prizvuk, zrači vjerskim navještajem:

»A tebe nek ponese vjera,
moj brate,
kad se budiš
u ovaj svijet tužnih sanja
jer je bol
bunar sjetne sreće.«

(Večer Navještenja i noć)

Ni socijalni motivi nisu više onako tretirani kao u prvim pjesmama, kroz neku opoziciju vjere i plodova rada. Naprotiv, u zrelijim pjesmama Vida postupa obratno. Vjeruje da je Božja riječ temelj društvenoj pravdi, zato zaziva Boga i Božji blagoslov na sve ljude koji su u radu braća:

»Nebeski Oče, koji vatrom srca svoga
glečere ravnodušja tališ,
obasjaj rudnik, osvijetli mu dane
kroz okno rova dubokoga
fosforom zvijezda, kojim svemir pališ.
Sad rudari silaze u majdane.

Nijemi uđu u tišinu zemlje,
koja sluša odjeke koraka...

Zadrhti stijena, oznoji se ugalj,
pod svrdlom puca zub kamenu.
Zemlja sopće, tutnji, podrhtava:
Bog vam pomogao svima, koji u radu
jeste braća.«

(Rudnik)

Blag je Vida i molitveno tih. Svoj socijalni osjećaj izražava toplo i predano, s ljubavlju prema svakom čovjeku. U tom duhu će u zavjčaju asiškog Siromaška moliti i za svoje siromaštvo:

»I ja iz dubine srca izmolih molitvu: Gospodine, koji si stvorio taj rujni oblak vrh mene, podrži uvijek u siromaštvu Tvoga helota, da se ne uzbijesti, 'jer je siromaštvo najljepši sjaj iz nutrina'. Učini, da još koju godinicu proživim na ovoj zemlji, koja je ipak tako lijepa, pa, ako sam pjesnik, neka ne budem 'genus irritabile'. A poslije zakrili moju dušu pokraj četice Tvojih anđela svirača, oslobodi me smrti vječne, i neka se moje tijelo pretvori u taj grm, te kad sleti na nj ptičica velika ko polac, daj da je zibam i pošakljam po trbušiću. Ona će ispruziti vrat, da vidi, što je to, što je to, a tad ću je od šale lagano kvrcnuti po kljunu. Pa će uzletjeti u visine.« (Jesen u Umbriji)

Jednostavan i skroman, nakon mladenačkih zanosa i pjesničke boheme, Vida se povukao u se, nije tražio sjaj i vlast; živio je životom obična čovjeka, koji je svojim rukama, službom malog činovnika, kruh svoj zarađivao. A pjevao je tinovski, lirski uzvišeno i ljudski blisko, pjevao

svakom čovjeku, neznanu prijatelju, kao ono u Zagrebu, mladom studentu, nepoznatom i neprizatom, koji odlazi na bojište, »na barikade svijeta«, u noć:

»Bože, neka noć mu bude slatka
i opojna (kao gaj u maju tamo dolje!)
Anđeli, zasvirajte na vašoj lutnji
azurnim nebom,
pogledajte odozgo
na moje Podolje
u snijegu.«

(Djevičanstvo)

Osjećao je Vida s malim čovjekom, s njegovim patnjama i smrću. Pjesnički je, lirski, prosvjedovao protiv ratova i Historije:

»Uspinjem se na visoku planinu, čiji su šutljivi vrhovi, prekriveni ledenjancima, bili obliveni suncem.

Iznenada osjetim zaprepашten, da se nalazim na rubu jedne jezovite duboke provalije. Prepadnem se i pogledam uokolo, i na ravni, gdje sam se toga trenutka nalazio, ugledam dva ili tri groba, stara i raskopana, bez križa, obrasla korovom. Tada se pojavi moj sin, i reče mi: »To su grobovi onih, koji su se strmoglavili s ovoga mjesta i tu su pokopani.« Bio sam beskrajno žalostan i, gledajući te humke, zaboravljene u vremenu, odgovorih mu: »Vidiš, uzroci za ove smrti su nestali, ali smrt ne nestaje...« (potcrtao D. Š.).

I tada se probudih, a suze su kvasile moj jastuk.

Evo vidite, gospođice Eulalijo, u bdjenju i u snu, uvijek: bol i trpljenje.« (San u noći između 21. i 22. ožujka 1960.)

Tako je suosjećao s patnjom u zadnjoj godini svoga života, a u *Snu dušu u krajolik* sv. Frana davno prije, 1951, ostavi zapis:

»Jest lijepo siromaštvo. Ono čini
da put bude dobra.

Zavidi duša veselom odrpancu
u snenoj Umbriji, Frančeško,

Kroz masline, kroz rogače
vodio si mene
srebrnim kukurijekom
pjenu gorkog mora.

Hvala ti za svjetlost.«

Sužanj vremena

Nigdje kao u pjesmi ne odsijeva dubina duše i životnost zbilje. Po tome se očituje njezina vrijednost. Kad zgusnuto odražava stvarnost koja se krije iza vanjskog fenomena, iznad samog izričaja i pjesničkih sredstava. Znao je to Vida. Zato se onako uporno borio za svoj stil. Tragajući za njim, tragao je za kreativnim činom, koji nutrinu pretvara u estetski doživljaj. Svjestan da poezija nije puki osjećaj, izljev riječi ili lakmus emocija, sezao je za dubinom. Refleksija je njegova snaga. Ona stvara

dubinsku dimenziju, koja progovara izvornim glasovima pjesnika. A. Vida je, kako rekosmo, u svojim stihovima prericao sebe:

»Ne znam što sam, gdje sam, kamo idem,
samo ovo zagonetno tijelo mi je jamac,
da iz Punoće odlomljen bih, ubačen u vrijeme
između Ničega i Svega, potucalo i samac.

Ne znam gdje sam, ni da li možda sanjam, da sanjam
stepenice Noći u pustoši živih, i da bršljan
moj trup obavija, pa s očiju ga rasplićem, uklanjam
i dižem vjeđe sna nad pukotinom, gdje će propast »Ja«.

A On kroz zid od jaspisa netremice zuri
u svaki moj kret i prstenjem mi daje znak
da je za me izmislio svijet, kalež sunca, krilo tame.

Osjećam vrijeme kao talog pijeska u staklenoj uri,
kao na pragu mjesečine neponjatan trak.
Crna ptica Noći slijeće mi na rame.«

(*Sužanj vremena*)

Pjesnik slobodnog stiha i modernog tonaliteta, nehotice traži srok. No srok mu ovdje nije više ono što je bio 1939. u jednom drugom uspjelom sonetu, *Pokoj vječni čovjeku bez autobiografije*. Ovdje mu je, očito, sporedna uloga. U prvi plan izbija Vidina nutrina, jasna kao na dlanu. U svoj svojoj iskrenosti i dubini. Ima nešto u ovim stihovima od Ujevićevih *Tajanstava*, nešto, također, od Nazorove liturgijski skladane pjesme *Svet* i Pascalovih *Misli*. Ali, tipična je Vidina stvarnost. Ona postaje sujetom pjesme, a pjesma metaforom sudbine. Iako je individualna, uzdiže se na opću razinu.

U vrijeme kad se, početkom pedesetih godina, naša poezija dušila u vanjskoj splošnosti, Vida poseže za nadvremenskim temama. Je li to zato što ga je tištalo »vrijeme«? U njemu bujaju valovi novog ritma — slućeni u matoševskom stilu, u onim povijesnim metaforama poput zgusnutih soneta *Pri Svetom Kralju* i 1909, *Na vješalima* — puni misaonih vertikala i krute zbilje apatridskog života. Samo Kranjčević u najpregnantnijim stihovima i Tin u svojim refleksima, odnosno, najsličnije, A. B. Šimić u *Pjesmi jednom brijegu* — tako su nadahnuto, sudbinski i poetski, sebe i svijet doživljavali.

A kako Vida sebe preriće u pjesmi? U ovoj sudbinskoj, od života iskle-sanom refleksiji pjesnik se kreće rubovima svijesti. Ona je ovdje jedinstveno tkana od povijesne potke i natpovijesne osnove. Čitatelj je stoga doživljava više sudbinski nego egzistencijalno. U pjesnikovima se mislima, međutim, izražajnije nameće teret vremena; i to ne toliko egzistencijalistička »ubaćenost« u vrijeme, koliko »mućnina« povijesti koja pritišće i tlači. S druge strane, unatoč nesigurnosti i neke vrste skepsi prvog stiha, Vida je u religioznom smislu određen i jasan: »iz Punoće je odlomljen«; On je za nj »izmislio svijet«. Nema dakle problema na ontološkoj razini, u odnosu između Stvoritelja i stvorenja. Pitanja iskr-savaju na drugoj osnovi, uglavnom »vremenske« naravi. Pjesnik je »potucalo i samac«. On sanja »stepenice Noći u pustoši živih«; prati ga ne samo »kalež sunca« nego i »krilo tame«; »Crna ptica Noći slijeće (mu) na rame«.

Ovdje bi se moglo govoriti o Vidinu duhovnom obzorju. Već ga naslućujemo. Poslije će nam biti još jasnije. Ono nije nipošto jednostavno i jedinstveno. Razdvajaju ga, kao i u ovom sonetu, religijske vertikale i životne horizontale. Na momente ni pjesnik nije siguran. Tko je kriv za njegovo »sužanjstvo«? Nosili ga u sebi, u svojoj sudbi — u pjesničkom usudu i sudbini — ili je »vrijeme« krivo što je život takav? Zasadu samo zapažamo da se neslućene sudbinske dileme lome i odražavaju u krugu vremena. Ono je prvo na udaru; dok mu religiozna povjerenja isključuju ili barem suzuju neke upitnike.

»Tko je, zapravo, »sužanj vremena«? — Vida ili čovjek, želim reći svaki čovjek? Analogija je prihvatljiva, i odgovor nam se nameće sam od sebe. Pjesnik je ipak oprezniji. On govori samo o svom iskustvu, odnosno o svom životu. On je, dakle, »sužanj«, i to »sužanj vremena«. Pjesma je ipak nadišla samo iskustvo. Iako je subjektivna, čitatelj je doživljava kao zajedničku stvarnost. Premda se zatvara u zajedničku povijesnu dimenziju života, treperi doživljeno kao usud i sudbina zajedno, kao *condition humaine*. — Dubinom je, doista, arhetipska. Autor je bio svjestan njezina dometa. Po njoj je oslovio čitavu jednu zbirku, onu drugu, iz 1956. godine.

U jednoj tihoj pjesmi *Zov* — koja je u neku ruku kontrapunkt egzistencijali »sužnja vremena« — Vida se prisjeća Božjega poziva. Možda bi odgovor na taj poziv okrenuo sudbinu drugim putem. No Vida nije moralist. On ostaje na konstataciji:

»Neki put nas zovu anđeli:
mi se oglušimo na tajanstven zov
Ali kad smo sami, kroz pukotinu noći
sjetimo se, prepoznavši glas,
da su sveti anđeli
u krug života sašli
i tammim rubom kruga dozivali nas.«
(*Zov*)

Konstatacija ipak govori, sama od sebe. Trenuci povjerenja držali su Vidu na životu. U njima je on žarko molio; više misliju nego riječima. Međutim, Vidine muze znale su i za trenutke sumnje. Nisu bili česti ti trenuci, bar ne u pjesmi, ali ih je spontano bilo. U pjesmi *Čovjek* gotovo agnostički zastaje pred tajnama »neprovidna svoda«:

»Okružen lukom neprovidna svoda,
on goneta sjene,
što padaju u špilju,
odražene u muteži voda.
Sjene zборе. Trepere.
(On ih hvata mrežom)
Pred nogama mu hrpa sna
i naplavina sitnog mora.
Po kojoj — zgrbljen — gol čeprka.«
(*Čovjek*)

Što to čovjek »odgoneta«? Nije, dakle, ni Vidi sve jasno. Vidjet ćemo to još bolje u daljnjem izlaganju. No, bol koja ga ispunja i sudba što ga tišti nisu bitno vezane uz metafizičke nego životne, društveno-povijesne probleme:

»Evo ploda sukoba historije:
da s dječicom ja plačem
jednu majku, čvorka,
zgažen kruh.«

(*Dock Sud*)

Što je sve pridonijelo Vidinu »sužanjstvu«? Ne treba puno nagađati. Nosio ga je on u sebi, u svom stihu i u svom progonstvu. Stoga se, skrušen, utjecao vjeri. Religiozno mu je čuvstvo pomagalo nositi životne križe; blažilo mu je čemer vremena i teret sudbine. I bio je toga svjestan. Najsvjetliji su mu snovi — često je u snu svijet doživljavao — obasjani tracicima vjere. Zato je, unatoč gorčini iskustva, velikodušno zahvaljivao. U rijetko pjevanim stihovima na španjolskom ima i ovu misao:

»Hvala ti, Bože moj,
rođen sam da cvjetam
s vrtovima sive zemlje
okružene ledenim kitovima.«

(*Nuevo mundo — Novi svijet*)

Ako »vrtove« i »ledene kitove« shvatimo u metaforičnom, poetskom iskazu, onda religiozna osnova Vidine zahvalnosti ima još žarče svjedočanstvo. U sukobima života, tjeskobi i patnji, vjera mu je doista bila svjetlo u Noći. To će dovoljno jasno potvrditi i u *Unamunovu nadgrobnom natpisu*:

»Spremi se, Vječni Oče, usred tvojih grudi u otajni dom,
tamo ću snivat, jer sam skršen od teške borbe sa zlom.«

Uzmemo li ovo ne samo kao pjesničku inspiraciju nego i kao svjedočanstvo, nećemo uspoređivati Vidu i Unamuna — čiji je život također imao gorkih iskustava — nego potvrditi istinu da su »vrijeme« i »zlo« skršili ovog našeg apatrida koji se još 1947. u borbi sa samim sobom i krutim »točkom« historije tužio Gospodinu:

»Gospodine, ja sam kao zaboravljena frula,
kao razbijen stup na livadi,
kao zapušteni perivoj.«

(*Solitudine — Samoća*)

Pjesnik smrti i preobraženja

Je li Vida svoj tragični korak u sebi nosio ili ga je »vrijeme« na to prisililo? Stvar je to o kojoj bi trebalo šire i cjelovitije raspraviti, ne samo kroz njegovu poeziju. No bez obzira na to, bio mu je drag motiv smrti, gotovo kao i zavičajne slike i uspomene. Susrećemo ga već u njegovoj prvoj pjesmi, *Poslanici mrtvoga*, pa redom, izravno ili neizravno, u mnogim stihovima, sve do onih posljednjih. Česti su naslovi s prizvucima smrti, još češće slutnje i primisli, snovi i nemiri koji o njoj govore ili je barem asociraju. Dapače, u nekim se slutnjama pjesnik tako intimno druži sa smrću, da mu postaje bliska, poželjna i draga:

»A smrt — sretnoga li hipa!
Kao kad zadeš iza ugla
i gledaš:
Pa tog sam čovjeka baš tu
u davna doba sreo.
Ista leptirica leprša iznad ramena.«

(*Otrovane lokve*)

Ipak, ma koliko se otvoreno i predano s njom susreće, prihvaća je i s njom se suživljava, kad razmišlja o stvarnostima i tajnama čovjeka i svijeta, — nije li to zbog skeptična prizvuka? — zna da čovjek ne voli smrt:

»I drhti
— val pred kopnom —
od prisuća smrti.«

(*Čovjek*)

Još u nekim pjesmama izražava bojazan. Tako, na primjer, u *Orfeju u podzemlju* osjeća se ozračje gorčine i tame. U toj lijepoj pjesmi mitoloških inspiracija stvarnost smrti zasjenjuje vedrinu frule i stvaralaštva (»gdje je moja frula . . . zauvijek zašutjela«). Međutim, i ovdje je motiv dan u prozračnim stihovima posvećenim liri i Orfeju, zapravo pjesmi i pjesniku. Slično se događa i s *Anđelom mrtvih*: dok s jedne strane izravno podsjeća na smrt, s druge je vješto, vidinski, mimoilazi. Ima takvih više: o smrti govore kroz snove i imaginacije. U nekima se mijesaju različite slutnje i motivi. Ima, često, i religioznih nadahnuća, misli i refleksija, nečujnih, asocijativnih; *Ranjeni vojnik* samo na to podsjeća: »klekne, na čistinu«.

Bilo je uvijek, a ima i danas pjesnika koji su rado »drugovali« sa smrću. Vidi je, međutim, stalno kucala u bilu; u snu je s njim razgovarala i iz snova ga budila. On joj se mirno predaje, umire (*Smrt u gradu Stonu*); dapače, s njom javno živi i iz nje progovara:

»Ja sam davno mrtav
i svoju večer snivam
u stablu, koje drhti od cvrkuta ptica.
Moji su dani prošli
i kroz bršljan noći
suzu moga oka briše Večernjica.«

(*U tunelu, III*)

Zapravo, u svemu je, poput Antuna Branka Šimića, gledao smrt. Smrt je, kaže, s nama i u nama, u svakom biću i u svakom čovjeku:

»Smrt je gospodin.

Onaj mladić
tamo dolje,
u parku,
koji sjedi i čita novine,
pogledajući dijete,
što se igra loptom.

Pada večer,
a magle se šuljaju po gradu.

Smrt briše suze.
Zatvori prozor,
zastre zrcalo.«

(*Večernji posjetilac*)

Smrt je, dakle, stvarnost koja u Vidinoj perspektivi tvori dio života, ona je dimenzija vječnosti. Stoga njegov prijatelj — u stvari Vidina podsvijest — sklapa ruke pred smrću i molitveno joj se klanja, mistično, bez bojazni i straha:

»Sklopio je ruke,
dva crvena krina,
slušajući vodopade Smrti.«

(*Minotaur*)

Nema sumnje, Viktor Vida — što je za našu analizu posebno važno — gleda smrt u religioznom ozračju. Nije li i to razlogom da joj tako smireno prilazi? U jednom času, a takvih je mnogo, dok sanja o svom rastanku s ovozemnim životom, iz podsvijesti mu progovara duša:

»Hvala Ti, Gospodine,
u svijetu sam bio.
Pod Tvojom krošnjom sjena
među sjenama.«

(*Dock Sud*)

A i kad druge spominje, kad spominje njihovu smrt, tiho se za njih moli. Tako, govoreći, nekako usputno, o svojim znancima, završava:

»Oni su bili dobri, tihi ljudi.
Oni su umrli prošle godine.
Bog im dao pokoj.«

(*Svjedočanstvo*)

Pomisao na smrt često je uvodila anđele u Vidinu poeziju. Anđeo će ga, kaže, »obnevidjela i stara« — sresti; i nastavlja:

»Usnut ću na njegovu vratu
kao miran dan u gnijezdima.
On će mi dati poljubac nježni,
kojim osvjetli put.«

(*Tobija i anđeo*)

Takve je trenutke smireno osjećao u ozračju vjere. Ni patnje ga tada nisu lomile, nego duboko ljudski i kršćanski kalile; zato u istoj pjesmi ispovjedno zaključuje:

»Slatkoću moga sužanjstva
Okrijepo moje vjere!«

Ipak, resistantnost je popuštala. Teret je bio pretežak i »sužanj vremena«, u nemirnim časovima, poput Jesenjina, u smrti vidi bolja obzorja:

»Nije teško umrijeti.
Teško je živjeti:
lomiti se na asfaltu.
Ući mamuran
u večer hladnih soba.«

(*Otrovane lokve*)

Bio je to krajnji korak: prevaga smrti nad životom. Ma koliko je na sve kršćanski gledao, ovdje ga je vrijeme pobijedilo. U onom nemirnom času prigušene svijesti, kad je izgubio osobnu kontrolu i pošao ususret vječnosti, možda se samo podsvjesno sjećao svojih stihova:

»Mrtvi pjesnici u stvari nisu mrtvi

Oni žive!«

(*Mrtvi pjesnici*)

Nećemo ovdje suditi o Vidi i njegovu posljednjemu činu. Predmet nam je njegova poezija. Ona je, rekli smo, izuzetan doprinos hrvatskoj literaturi i poseban prilog — vidjet ćemo to bolje u drugom dijelu — religioznoj lirici. Jer, Vida nije mislio samo da pjesnici žive u svojoj riječi. On je išao dalje od Cesarićeve *Pjesme mrtvog pjesnika*: znao je da smrt nije konac ili kraj, nego početak novoga. U njegovu duhovnom obzorju duša »može plakati«, može »venuti«, ali ne može nestati; ona ne može umrijeti. »Čama je njena smrt« (*San duše u krajolike sv. Frana*). Njegova je samo pobjegla iz »čame«.

Sa sobom je ponijela patnje povijesne sudbine i toplinu djetinjih snova: pregršt sjećanja s kojima je živjela i vjeru u preobraženje, koja ga je tješila. Znao je da »ništa neće biti izgubljeno«, da se sve vraća Izvoru života, preobraženju koje ga u Bogu čeka:

»Tješim se, da nijedan pokret moj
ne će biti izgubljen, a ni dani.

Večer pod svodom južnih zvijezda,
majka na vratima katedrale,
ili na terasi s lozom oko stupova
traju kao slike u mislima Boga.

Živjet ću u uspomeni,
sleđen, skrućen, uzapćen.
O stvaralački Bože, u Tebi cvatu galaksije
I prve ljubavi što gore kao luči.«

(*Smrt i preobraženje*)

Poput Šimića koji je u *Preobraženjima* slutio pjesničke i duhovne katarze, čišćenja i uzdignuća, i Vida na svoj način, pjesnički i religiozno, pristupa smrti s vjerom u preobraženje. I ovdje je riječ o lirskom ushitu, ali i o nutarnjoj svijesti da u Gospodinu sve živi. Vida je to čvrsto vjerovao. Stoga je još za života, osjećajući kako »Teče vrijeme u nepovrat«, a »u čaši ruža gasne«, doživljavao svoju smrt i, kako navedosmo, zahvaljavao Gospodinu, u nadi (Dock Sud), jer: »Besmrtna je duša« (*Svemir osobe*).

Osjećao je on to u svojim pjesničkim snovima i intimnom shvaćanju života. Rastavljao se od tijela kao i A. B. Šimić (*Tijelo i mi*); »napuštao ga« i motrio kao stvarnost izvan sebe:

»Rastavljam se od tijela
i motrim tijelo kao na stolu u klinici.«

(*Tijelo u uglu*)

Neobična misao. Simptomatična. Pjesnici su ljudi velikih imaginacija. Schopenhauer ih je vrednovao upravo po njihovoj imaginativnoj moći, a Bachelard ih ocjenjuje »iznutra«, iz njihova poniranja u stvarnost kroz »sanjariju«.

Unatoč svemu, Vidina je poezija tiha i smirena. Naš je pjesnik blaga liriska narav. Nema u njega povišena tona, nema u riječima sukoba — ni osvete, ni mržnje. Blag je i nečujan kakvi mogu biti samo veliki lirici. Samo je takva duša, puna boli i životne patnje, mogla duboko ljudski uzdahnuti:

»Sve je prošlo kao jesen
i paučina u modrini, koja leti tko zna kud.
Nedostojan Tebe, dobri Oče, zbog nepostojanosti
u ljubavi na zemlji, bit ću haran
radi snijega
i svjetlosti, kojih se sjećam.«

(Elegija)

(Nastavak slijedi)

ISKRENA RELIGIOZNOST ISIDORE SEKULIĆ

Ž. S.

**»Život je kratak, ali Trag od života
može dugo trajati!« (I. Sekulić)**

Isidora Sekulić, za koju je s razlogom rečeno da je »naša najkulturnija književnica«, odista je bila iskreno religiozna, što je i sama, već u dubokoj starosti, 1954. godine potvrdila, iako je cijelog* života izbjegavala da se deklarira i definira, u neposrednom razgovoru ispovjednog tipa s novim svećenikom u Topčiderskoj crkvi Gvozdenom Miloševićem: »Volim naše crkvene praznike, naša crkvena bogoslužjenja, crkveno blagoljepije...«

Takav otvoreni iskaz baš u vrijeme kada su javni radnici, među njima posebno književnici, zbog mogućeg nepovoljnog tretmana u društvu, dabome, mimo ustavne zagarantiranosti slobode vjeroispovijesti, nerijetko izbjegavali bilo kakvo izjašnjavanje o vjerovanju u Boga — ako već svoje ateističko uvjerenje neki među njima nisu pokrivali i opravdavali poznatim citatom da je njegovanje religioznih osjećanja u stvari nuđenje opijuma narodu — zacijelo, ima naročitu specifičnu težinu, pogo-

* Autor je pisao ekavicom; naše je uredništvo ijekaviziralo tekst (Uredništvo),